

"Om det å prøve å forstå i et møte med den jeg skal være hjelper for"

Grethe Johansen

Essay om yrkespraksis – våren 2004

Eksamenskode: PF 300 P 001

**Mastergrad i praktisk kunnskap
Senter for praktisk kunnskap
Profesjonshøgskolen**

”Uvitenhet er drivhuset der de forferdeligste blomster gror.”

En fortelling.

Jeg ringer på døren. Den blir nesten øyeblikkelig åpnet etter den ”vanlige” kontrollen gjennom ytterdørås ”kikkeøyet”. Jeg kjenner spenningen tar lett tak i meg; *Ønsker Tor mitt nærvær i dag? Eller ønsker han å få besøket overstått så fort som mulig?*

Lukta slår imot meg idet jeg trår inn i leiligheten. En tett, kvalm og halvsur eim, en blanding innestengtluft, røyk, søppel, søvn og alkohol. Tor er ikke å se noe sted. Spenningen i meg blir sterkere. Jeg går langsomt igjennom gangen og inn i stua. Synet som møter meg der inne er det reneste kaos. Klær i alle tenkelige tilstander er sluppet ned overalt, uttallige og overfylte askebegre, tobakk og sigaretter, cd-skiver, ei brødiskive, kopper og kar tilfeldig spredt rundt omkring, ei dyne. Alt ligger slengt utover på steder der en liksom ikke helt venter å finne dem. Gardinene er trukket for, noe som i dagslys gir et sykt skjær over det hele. Hele rommet uttrykker at ingenting er som det skal. Jeg får et inntrykk av kaos og kjenner på den voksende spenningen.

I tillegg ser jeg til min forundring at det ligger tomme ølbokser utover hele stua. Dette er nytt. *Hvor har han fått ølet fra? Han som sjelden tør å gå i butikker. Og har han drukket alt dette alene og over hvor lang tid? Hva har dette å si for psykosen hans, og med de sterke medisinene han får for å holde symptomene i sjakk? Dette burde han ikke gjøre, tenker jeg.* Min oppmerksomhet blir et øyeblikk helt og holdent konsentrert om dette.

Tor står midt på gulvet og ser på meg. Han iakttar helt tydelig hva jeg tenker, og han gliser kaldt. Jeg kjenner øyeblikkelig spenningen tar tak i hele meg, holder meg fast. Dette gliset – det gjør meg så forferdelig usikker og redd. Samtidig er det som det forteller meg noe. *Hva er det han vil meg? Kan han ikke uttrykke seg på en annen måte sånn at jeg kan forstå?*

Jeg spør forsiktig; ”Hvordan er det med deg”? Tor fortsetter å glise mens han holder blikket mitt fast. Jeg opplever galskapen som lyser ut av blikket hans. Jeg kjenner angsten stramme taket i kroppen og ser meg forsiktig rundt. *Har han knivene framme i dag? Nei, jeg ser ingen.* Beroliget av dette forsøker jeg å gjenvinne fotfestet og igjen å få kontakt med Tor. ”Har du hatt fest”, spør jeg. Han gliser enda bredere, men jeg får fremdeles ikke noe svar. Jeg bare aner at jeg trør ham svært nær. Likevel tar jeg sats og fortsetter; ”Har du hatt besøk,”. Han svarer bekreftende på dette. Etter litt forteller han at han har hatt besøk av svogeren. Det er han som har hatt med seg ølet. *Jeg vet altfor mye om svogeren, og tenker at å være sammen med denne mannen er ikke heldig for Tor.* Jeg tenker disse tankene og prøver samtidig å utnytte den lille åpningen jeg har fått. Jeg prøver å komme videre og spør hvordan han har

sovet, og hvordan han har ordnet seg med mat og sånt. Jeg får ikke så mye svar på dette, men noe forteller meg likevel at han verken har sovet eller spist ordentlig på en stund.

Medisindosetten ligger i reolen, og jeg ser at bare noe av medisinen er tatt.

Jeg betrakter Tor et øyeblikk. En høy og kraftig mann. Likevel er han lut og tung og liksom pløsetei kroppen. Han ser så blek, sliten og herjet ut – nesten gjennomsløst og oppløst. Verden rundt ham ser også ut til å ha gått i oppløsning.

Vi setter oss ned i salongen mens han ruller seg en røyk. Han røyker langsomt. Vi sitter i stillhet. Gliset hans er borte, og jeg aner mer en utmattelse hos ham. Jeg opplever at jeg ikke når helt inn til ham, men samtidig har vi et nærvær sammen som virker beroligende på oss begge. Vi tar inn hverandre på en måte, og deler noe. Noe han har uttrykt for meg, og noe – ett eller annet – jeg begynner å forstå.

Angsten og spenningen som var nær ved å lamme meg for litt siden, viker mer plass og jeg kjenner i stedet en fortvilelse og avmakt på Tors vegne. *Dette går ikke an. Sånn skal ikke noen ha det. Vi kan da ikke la et menneske gå helt i oppløsning foran øynene våre før vi gjør noe. Et menneske som så tydelig viser fram sin fortvilelse. Men hva kan vi egentlig gjøre med dette? Er den beste løsningen å få ham innlagt i psykiatrisk sykehus igjen? Eller er dette en oppgave som skal løses hos oss på et kommunalt nivå? Og hvem er vi? Når jeg tenker meg om så er det ikke noe vi. Jeg er en av to psykiatriske sykepleiere som kommunen har ansatt for at vi skal ta oss av alle de dårlige psykiatriske pasientene i hjemmetjenestene i kommunen. Vi har delt inn hverdagen i hver våre pasienter. De er mange og de er dårlige. I min arbeidsdag opplever jeg mang en gang at jeg er mer som en "brannmann", som drar rundt for å slukke branner eller kriser. Hva kan jeg gjøre her egentlig, og bør jeg gjøre noe på egen hånd? Hva kan kommunen gjøre? Og ikke minst; ønsker Tor at jeg skal ta over noe her? Eller; burde ikke en voksen mann ta litt mer ansvar selv? Det er jo hans liv?*

Noe må skje. Jeg kan jo ikke bare bli sittende her og bekrefte at verden og Tor er i oppløsning. Da ville jeg i så fall svikte Tor fullstendig. Eller - er det Tor som har sviktet seg selv? Bryr jeg meg om noe som jeg ikke har noe med? Denne tvilen som alltid er der. Men jeg ser jo at han behøver hjelp. Samtidig er det en dobbelhet i kommunikasjonen hans; "hjelp meg – la meg være i fred", som sår denne tvilen i meg. En tvil som beror på Tors dobbelte budskap og hans manglende evne til å uttrykke seg gjennom ord, og min manglende evne til å forstå helt ut, eller til å stole på det jeg forstår. Kan det forresten være mulig å forstå et annet menneske fullt ut?

I den gitte situasjonen tenker jeg at det er viktigst å begrense kaoset rundt ham her og nå. Jeg forbereder Tor på hva jeg vil gjøre, og begynner å rydde litt i stua. Etter det går jeg ut i kjøkkenet hvor jeg møter et enda større kaos. Skitne kopper og kar er stablet i hauger, gammel mat ligger utover og lukter emment. Det er varmt og stint på kjøkkenet. På komfyren er pannen stivnet i gammelt fett. Jeg blir oppmerksom på at det langs den ene veggen ligger en madrass og utover den ligger en sovepose. *Hva betyr dette? Har han sovet her?*

Tor følger meg tett og jeg har ham helt oppi ryggen. Jeg kjenner igjen på angsten. Kroppen blir i helspenn. *Hva vil han meg?* Jeg snur meg sånn at jeg får ham på siden og med passe avstand. ”Vet du”, sier jeg. ”Nå tror jeg at jeg må hjelpe deg med å rydde litt på kjøkkenet også. Sånn her kan du ikke ha det.” Jeg snur meg bestemt til kjøkkenbenken og begynner å tappe vann og rydde i stablene. Jeg aner at Tor fortsatt er bak meg. Jeg tapper trøstig videre, mens jeg rydder og tømmer søppel. Jeg må ta ledelsen her og være den trygge som kan gjøre verden forutsigbar igjen. Når verden er kaos, må det være viktig å skape orden i kaoset, tenker jeg. Samtidig er jeg usikker på hva det er jeg holder på med.

Er det dette Tor prøver å uttrykke og ønsker; at jeg skal hjelpe ham? Eller prøver han å skremme meg fordi han ønsker at jeg skal gå og overlate dette til ham? Hans uttrykk og det jeg sanser i denne situasjonen, sier mer det første; at han ønsker at jeg skal se ham og hjelpe ham. Jeg må stole på at jeg sanser og forstår rett i denne situasjonen.

Etter litt snur jeg meg forsiktig for å se hvor jeg har Tor i rommet. Og jeg ser forundret på Tor som har lagt seg ned på madrassen. Jeg aner mer enn hører, at han puster lettet ut.

Denne episoden hendte for snart 10 år siden, mens jeg arbeidet som psykiatrisk sykepleier i hjemmetjenestene i en kommune. Dette var ett av mange liknende møter med Tor. Det var også ett av mange liknende møter med mennesker som levde med alvorlige psykotiske lidelser og som mer eller mindre ble overlatt til seg selv i egen bolig etter lang tids opphold i psykiatrisk sykehus. Mennesker som ble overlatt til en ensom og kaotisk tilværelse og som omverdenen mange ganger frykter og trekker seg unna. Det er mennesker med store hjelpe- og omsorgsbehov som har hatt lite tilrettelagte tilbud i sine hjemkommuner. Hva er det som gjør at jeg aldri har glemt denne historien? Hva er det som gjør at jeg nettopp i denne historien mener at jeg har noe jeg vil utforske og dele med andre?

Det skjedde noe med meg i dette møtet. På en måte er det som om jeg gikk gjennom flere nivå av forståelse. Min forforståelse ble satt på spill i møtet med Tor. Det var som en hermeneutisk spiral, der jeg opplevde at stadig nye ting fikk komme til syne i møtet med Tor. Jeg forsto og

begrep mer og mer av hva møtet handlet om. Etter hvert som nye deler får tre fram kan vi forstå mer av helheten. Jeg var en stund som blind og død i møtet med en hjelpetrengende. Jeg forsto bare meg selv og mine egne reaksjoner. Men etter hvert skjedde det noe med min oppmerksomhet og min forståelse. Jeg tror at jeg gikk gjennom flere lag av forandringer i dette møtet, som gjorde at situasjonen etter hvert fikk en annen betydning for meg. Vi er alle meningssøkende individer, og det å forsøke å finne mening i det som skjedde er av betydning for meg.

Historien handler nok i stor grad om meg selv og mitt forhold til Tor. Det handler nok også om min hjelperolle som ble så vanskelig. Jeg ønsket så intenst å gjøre noe for Tor, men gjorde ikke god nok jobb for ham. Samtidig ser jeg at vi hadde en sterk relasjon, selv om det var en ambivalent relasjon. Jeg var så i mitt eget, min egen forforståelse og egne forventninger. Alt var så selvsagt for meg at jeg i begynnelsen ikke et øyeblikk var i tvil om hva jeg så. Senere i møtet, da jeg begynte å ta inn mer av Tors verden og den gitte situasjonen, var jeg bare delvis i stand til å hjelpe ham. I dag ser jeg at jeg ikke hadde de nødvendige forutsetninger for å gjøre en god jobb for pasientene der jeg jobbet. Det var som om jeg var i en dobbelt-rolle, en rolle som hjelper for pasientene og en annen rolle for arbeidsgiveren. Det ble etter hvert en umulig situasjon for meg. Jeg tror at møtet med Tor handler om denne dobbelt-rollen jeg hadde. Jeg må forsøke å forstå hva som skjedde og løfte det opp i lyset og kanskje få en ny erkjennelse.

Historien handler nok om mer enn dette. Jeg må nok forsøke å avgrense meg. Samtidig ser jeg at alt henger sammen, slik at muligheten for å belyse flere forhold er tilstede.

Å se med et dødt blikk.

Hva var så min tradisjon og min forforståelse, min livsverden? Med få ord kan jeg forstå livsverden som den måten jeg forstår verden på og sånn lever mitt liv. Da jeg gikk inn i Tors leilighet, var jeg i utgangspunktet anspent. Jeg hadde slik med meg en forforståelse om meg selv som menneske og som sykepleier. Jeg hadde med meg en forforståelse om Tor og tidligere møter med Tor som gjorde meg anspent før jeg gikk inn. Som gjorde at min oppmerksomhet i utgangspunktet var mer rettet mot mitt eget. Min oppmerksomhet om mitt eget ble sterkere, etter hvert som jeg ble stadig mer redd i møtet med Tor. Hva var det som gjorde meg så redd? Noe i situasjonen gjorde at jeg følte meg truet. Hva så jeg egentlig? Var

det med et dødt blikk eller så jeg med et ukyndig blikk, som Jakob Meløe skriver om ¹. På en måte var det et både og. Jeg så til tider med et dødt blikk, selv om jeg også så med et ukyndig blikk.

Jeg kan på ett vis forstå min egen angst som reell redsel. Det at Tor mange ganger tidligere hadde opptrådt truende i forhold til meg og andre hjelpere, der han hadde lagt fram kniver og øks for å holde oss på avstand. Dette brukte vi etter hvert ganske mye tid på, blant annet gjennom å sette grenser for Tors trusler. Sånn sett handlet vi ut fra et ukyndig og et kyndig blikk. Men fordi situasjonen med trusler hadde fått gå over så lang tid, satt denne erfaringen godt plantet i meg. Dette var en forforståelse jeg hadde med meg, og sånn så jeg Tor med et dødt blikk. På en måte opptrådte han som et ”monster” der han sto og gliste. Jeg opplevde at han prøvde å framstå som mest mulig gal og frastøtende. Min forforståelse om Tor som et ”monster”, gjorde at jeg så ham med et dødt blikk. Jeg hadde på det tidspunktet ingen mistanke om at Tor kunne være annerledes. I galskapens historie av Foucault ², trekker han fram samfunnets holdninger til de gale allerede på 1200 tallet. Disse holdningene ble, i følge Foucault, avløst etter de spedalskes skjebne. De spedalske ble internert langt utenfor sivilisasjonen, de gikk bokstavelig talt mer eller mindre i oppløsning, og led en grusom død. Dette skapte skrekk og avsky i befolkningen. Etter spedalsktiden, var det de gale som inntok denne posisjonen gjennom ny internering. Kunstnere fra denne tiden, forteller Foucault, var med på å beskrive hvordan samfunnet så på de gale, som monster som det ikke fantes noe håp for. Det har ofte slått meg at denne holdningen på mange måter fortsatt lever i beste velgående hos oss, og min opplevelse var at det også dukket opp hos meg i møtet med Tor. Gliset Tor sendte meg var isende kaldt, truende og samtidig avvisende. Gliset, som satt i øynene, satte meg ut av spill, og samtidig holdt det meg fast. Her ser jeg at jeg var mer over i et ukyndig blikk; jeg så ikke Tor ut fra hans verden og forsto ikke situasjonen fullt ut, men det var noe der som gjorde at jeg forsto at jeg ikke forsto. Som Meløe sier om det ukyndige blikk, så ser jeg ikke det som er å se fordi jeg mangler de begreper som er innebygget i virksomheten, altså i Tors verden, og det visste jeg ³. Hele kroppen forsto dette. Det satte meg ut av spill fordi jeg var så redd. Han opptrådte som grusom. Jeg ble helt slått ut av mine egne følelser og min egen angst.

Jeg var bare i mitt eget; min egen redsel og min opplevelse av å bli avvist. For Tor uttrykte seg ikke bare truende, men også avvisende. Han kommuniserte ”ikke prøv deg” og ”gå din

¹ Meløe Vitenskapsteori Tre artikler (1979) s.25-27

² Foucault (1999) s. 21-24

³ Meløe Vitenskapsteori Tre artikler (1979) s.25

vei”. Der i mitt møte med Tor, hadde jeg på mange vis en slags faglig oppmerksomhet mot Tor. Ut fra min forforståelse mente jeg å vite på forhånd hva han hadde behov for. Det jeg alltid var mest forberedt på, var hans sterke avvisning. Uansett, så jeg på avvisningen som et uttrykk for behov for hjelp. På den måten var mitt faglige blikk dødt. Avvisningen var på en måte forventet ut fra hans psykoser, og jeg var uten mistanke om at noe annet kunne ligge bak. Jeg var bare innstilt på ikke å svikte uten å forstå hva dette egentlig måtte innebære. Jeg ser også at min oppmerksomhet var mer moralistisk enn moralsk. Jeg hadde som sagt på forhånd klare formeninger om hva som var til det beste for Tor, og hva som var hans behov. Jeg mente at Tors samvær med sin egen svoger ikke var bra for ham. Dette begrunnet jeg med at svogeren drakk mye og ofte. Min oppmerksomhet var en stund helt konsentrert om dette. Jeg inntok en paternalistisk holdning der jeg satte meg selv over Tor, og trodde at jeg visste hva som var godt eller mindre godt for ham. Jeg havnet i omsorgens slagside som formynderi, som Kari Martinsen skriver ⁴. Jeg var blind for at det kunne være mye annet som faktisk kunne være bra i denne relasjonen. Hvem var jeg som kunne sette meg til doms over andre? Jakob Meløe skriver at vi kan være gode eller dårlige til å se, og at rikdommen og fattigdommen i det vi ser svarer til rikdommen eller fattigdommen av våre egne erfaringer ⁵. En kan si med Jakob Meløes ord at jeg på dette tidspunktet manglet både erfaringer og begreper for det jeg betraktet. Jeg var også uten mistanke om at jeg ble konfrontert med en verden jeg ikke kjente, og at min forforståelse ikke var noen sannhet. Jeg så med andre ord med et dødt blikk.

Det er ikke lett å forstå det døde blikket. På en måte var blikket mitt dødt, samtidig som jeg så med et slags faglig blikk. Kanskje kan jeg si at mitt faglige blikk på mange måter var dødt, i hvert fall en stund. Tors uttrykk, ble i alle fall ikke mottatt av meg. Jeg har sitert Jakob Meløe tidligere og gjentar det han sier om å forstå; ”vi forstår en replikk, en handling etc., når vi forstår den situasjonen en replikk er sagt i, det prosjekt eller den virksomhet handlingen hører til innenfor etc” ⁶. Jeg forsto ikke situasjonen der Tors uttrykk og hans forsøk på å uttrykke uttrykket var gjort i til å begynne med, jeg hadde på forhånd rede en måte å møte Tor på. Jeg hadde på forhånd mine ”fagbriller” på som forklarte det meste omkring Tor som noe som hadde med hans psykotiske lidelse å gjøre. Jeg hadde avstått fra at jeg muligens kunne lære noe nytt, som Molander referer til, som er et grunnmønster for å lære gjennom praksis ⁷. Fagblikket kan på den måten også være dødt.

⁴ Martinsen (1989) s. 16

⁵ Meløe Vitenskapsteori.. Tre artikler. s.21

⁶ Meløe Vitenskapsteori. Tre artikler. s.1

⁷ Molander (1996) s.132 Referer til D.Schøn

Men det var noe mer, noe annet i uttrykket hans, som appellerte om hjelp. Det var en appell til meg på tross av det truende og avvisende uttrykket. Jeg kunne jo bare ha snudd og gått, hvis jeg tok avvisningen som avvisning utenfor den faglige forståelsen. Hvis jeg tok min egen redsel helt på alvor. Jeg kunne *tenkt at dette tør og vil jeg ikke*, eller *hvis det er på den måten, så skal da ikke jeg trenge meg på*. Jeg kunne tenkt at *dette er en mann som velger sin omgangskrets og dermed sin egen undergang selv*. Det kunne ha vært en lettelse, det må jeg innrømme. Jeg må også innrømme at mange ganger når jeg har stått utenfor hos Tor og ringt på uttallige ganger og ikke oppnådd kontakt, så har det vært med lettelse at jeg har gått ned og ut av boligkomplekset. "Monsterholdningen" har i slike situasjoner hatt et solid tak i meg. Hva var det i denne situasjonen som holdt meg fast? Som gjorde at jeg ikke gikk, men i stedet ble igjen? Situasjonen var slik at jeg ikke bare var skremt, jeg følte meg ikke bare avvist og jeg var ikke bare fordømmende. Noe i situasjonen skapte en forandring og gjorde at jeg tok imot appellen i uttrykket hans på en annen måte, som hjelper og som medmenneske. Forandringen førte til at jeg forsto noe mer, og i det så jeg ikke lenger med et dødt blikk, men med et ukyndig blikk der jeg ble klar over at det var noe mer i situasjonen. Fritt oversatt fra Jakob Meløe kan jeg si at jeg så ikke Tor og hans virksomhet med de begreper som var operative i det han gjorde og dermed så jeg heller ikke *ham* i det han gjorde ⁸. Jeg oppfattet likevel noe, selv om jeg ikke på langt nær forsto hva. Og jeg oppfattet at jeg ikke forsto alt. Men appellen var der og gjorde at jeg åpnet meg mer og jeg så på en måte inn i Tors verden. Som Jakob Meløe sier om sted å se fra, så vil en og samme gjenstand, eller Tors uttrykte uttrykk i hans situasjon, ta forskjellig skikkelse alt etter hvor du ser den fra ⁹. Jeg så kanskje Tor og hans uttrykk i situasjonen mer med hans blikk og fikk en annen form for forståelse og dette fikk meg til å bli værende. Hvordan er det mulig å forstå denne endringen hos meg selv?

Å se med et ukyndig blikk.

Når foregikk forandringene i min forståelse? Selv om det er lenge siden sitter fornemmelsene fra møtet fortsatt i kroppen. Forandringen er først knyttet til tiden og stedet, da vi satte oss sammen i stua. Vi kom mer til oss selv begge to. Vi falt til ro. Tor med sin sigarett, og jeg uten. Dramaet var liksom over. Noe hadde forandret seg. I følge Aristoteles har alt en mulighet til å forandre seg, og en trang til å ut folde seg ¹⁰. Noe hadde forandret seg i situasjonen. Vi kan se på forandring av naturen på fire forskjellige måter, i følge Aristoteles.

⁸ Meløe Vitenskapsteori Tre artikler s.51 Fritt oversatt.

⁹ Meløe Vitenskapsteori. Tre artikler s.28

¹⁰ Bondevik m.fl. (2003) s.48

Forandringen kan foregå ved en ”stedsforandring, en kvalitativ forandring, en kvantitativ forandring og ved en subtil forandring”¹¹. Hvis jeg tar utgangspunktet i dette, synes jeg at jeg bedre kan forstå forandringen som skjedde underveis i møtet med Tor. Stedsforandring betyr at noe flytter på seg. I møtet med Tor ser jeg at dette er viktig. Først sto vi begge i inngangen til stua, rett over hverandre. Jeg, engstelig og usikker, Tor like engstelig og truende. Da vi flyttet oss til salongen og ble sittende overfor hverandre, ble situasjonen på en måte en helt annen. Vi var plutselig mer på bølgelengde, og mitt fokus dreide fra meg selv og mer over på Tor. Dette får konsekvenser for den kvalitative forandringen, der vårt møte forandret karakter, fra å være truende til nærmere et møte mellom to likeverdige. Den kvantitative forandringen i møtet kan jeg kanskje forstå ved at vi begge ble mindre engstelige og mer tilstedeværende. Den siste forandringen, den subtile, blir av Aristoteles beskrevet som den vesentlige forandringen. Noe oppstår eller opphører. Det vesentlige som skjedde i dette møtet, var ikke at noe opphørte, men at noe oppsto i relasjonen. Tor oppsto for meg, men ikke som det monsteret jeg et øyeblikk hadde sett. Som Jakob Meløe sier, så er det gjennom egne virksomheter at vi settes i stand til å forstå den andres virksomhet¹². Noe jeg gjenkjente i Tors situasjon som lignet på mitt eget, og gjorde meg i stand til å forstå Tor bedre. Tor hadde våget seg fram på sin måte. Jeg hadde våget meg fram i forholdet til Tor. Tilliten mellom oss var større. Mine forventninger til Tor hadde senket seg til selve situasjonen. Noe var forandret, og dette gjorde meg i stand til å forstå mer enn jeg gjorde bare øyeblikk før. Men jeg forsto ennå ikke situasjonen som den var.

Tor hadde begynt å vise meg tillit og hvordan det egentlig sto til med ham. Denne forandringen var likevel uuttalt. Det var mer en slags utlevering, der Tor var i ferd med å legge noe av sitt liv i mine hender. Som Løgstrup sier er uttrykkene metaforiske og kan lett misforstås.¹³ Han hadde jo ikke sagt noe, eller bedt meg om noe. Faren for at jeg kunne blottstille Tor var vesentlig i dette øyeblikket. Men jeg hadde ennå ikke forstått denne situasjonen helt. Mine egne følelser og det som var mitt, var i ferd med å vike plass for en gryende forståelse av situasjonen og av Tor. I denne situasjonen opplevde jeg at vi møttes som to likeverdige mennesker. Samtidig var dette et asymmetrisk forhold. Mitt besøk hos Tor var i kraft av at han hadde behov for hjelp, og jeg var betalt for å hjelpe ham. Men som det hadde vært til nå, hadde jeg ikke vært i stand til å hjelpe ham. Dette fornemmet jeg, og denne avstanden jeg fikk hjalp meg til å gjenvinne mer av forståelsen.

¹¹ Bondevik m.fl.(2003) s.49

¹² Meløe Vitenskapsteori. Tre artikler s. 21

¹³ Løgstrup (1999) s.38

Hva er så forståelse? Ingen forståelse er ubetinget, all forståelse krever forforståelse ¹⁴. Med en endring i oppmerksomheten og mine fagbriller, eller min forforståelse, fornemmet jeg etter hvert Tors enorme avvisning tydeligere. Han uttrykte så sterkt at han var livredd for nettopp det mellommenneskelige. Det sto mye på spill for ham, i den grad han våget seg fram for å bli tatt i mot. Jeg forsto dette ut fra hvor truende og avvisende han hadde vært. Han var rett og slett redd. Han forsøkte å beskytte seg selv. Da blir avvisningen mer forståelig. Avvisningen var viktig for Tor, for å teste ut om jeg virkelig brydde meg. Noen ganger, som i dette møtet, kunne han ty til kraftige metoder for å prøve å holde meg på avstand for å se om jeg holdt ut, om mitt tilbud holder vann, som Liv Strand skriver ¹⁵. Tor kunne mange ganger synes livredd for å bli tilknyttet andre mennesker. ”Farene ved slik tilknytning kjennes mye større enn de mulige fordelene”, sier Sidsel Gilbert ¹⁶. Tor hadde trolig altfor god erfaring med å bli avvist. Dette forteller hans lange og brokete lidelseshistorie, både som barn, ungdom og voksen, og ikke minst som pasient både i institusjon og i kommunen. Familien hans besto av få personer, og var på mange måter svært problematisk etter år med psykisk sykdom. Hjelperne hadde kommet og gått. Ikke mange hadde holdt ut så veldig lenge. Kanskje hadde han måttet lære seg at avvisning kan være nettopp en form for beskyttelse av sin egen sårbarhet. Dette er *en* måte å forstå Tor og de mange og utfordrende møtene med ham på. Jeg har også andre opplevelser der jeg har tatt Tor på ordet når han har avvist meg. Han har bedt meg om å gå, og det har jeg forholdt meg til. Da har jeg opplevd et mer ”naturlig” ønske om å være alene. Tor har også slått døra i ansiktet mitt, og det har jeg også forholdt meg til, men i ettertid forsøkt å få Tor til å se at alle uttrykksformer ikke er like fornuftige og aksepterte. Jakob Meløe sier, ”at det finnes grader av forståelse, og at det er det viktigste utsagn om forholdet mellom vår dagligdagse forståelse av hverandre og av det samfunn vi ferdes i” ¹⁷. Det forstår jeg slik at det er grenser for hvor mye en skal forstå av hverandre. Å bli møtt med å få slengt døra i ansiktet, er selvsagt et uttrykk for svært sterke følelser, men samtidig må det ligge en form for læring i hvordan vi møter slik atferd. Dette for å gjøre Tor bedre i stand til å møte det samfunnet vi ferdes i. I ettertid ser jeg nødvendigheten av å se nærmere på hva som skjedde i møtet med Tor, og måten han avviste meg på.

Jeg tror Tor uttrykte behovet for en grense i forhold til meg. Det krever mot å våge seg fram i et møte med den andre. For enkelte mennesker som lever med psykoser over lang tid, krever det ekstra mye mot å våge seg fram. ”Bak enhver tilknytning lurer svik og vond adskillelse”.

¹⁴ Molander (1998) s.69. Fritt oversatt.

¹⁵ Strand (1990) s.78

¹⁶ Gilbert (1987) Kompendium fra Moldeseminar 7. og 8.okt. (komp. er uten sidetall)

¹⁷ Meløe Vitenskapsteori Tre artikler s.1

¹⁸ Tors avvisningen ble sånn sett et behov for å sette en grense for seg selv, selv om avvisningen kan forstås som en lite moden form for grensesetting. Grensen kunne markere Tors behov for beskyttelse fra å bli skuffet på ny. Grensen kunne sånn sett markere Tors angst i dette møtet. Angst som uttrykk for den gitte situasjonen han var i. Angst for å bli skuffet i relasjonen til meg her og nå, men kanskje også en påminning om det å være ensom i livet. Videre ser jeg at den enes angst lett kan føre til den andres angst. Vi var antagelig like angstfylte begge to. I slike situasjoner mellom mennesker der angstnivået er høyt, tar gjerne den ene automatisk kontrollen og makten over den andre.¹⁹ Her var det på et vis Tor som tok makten over meg, fordi jeg i den gitte situasjonen opplevde mangel på kontroll over mine egne følelser. Han var et monster der han sto. Jeg stod bare der og var redd, jeg som skulle hjelpe. Det at Tor tok så tydelig makten over situasjonen, gjorde meg vel om mulig enda reddere. Hans angst smittet ytterligere over på meg. Med et psykiatrisk blikk, kan vi se nærmere på fenomenene for hva som skjedde. Hva er det som kan skje psykologisk mellom hjelper og hjelpetrengende, der den hjelpetrengende har sterke og ubearbeidete følelser og uklar struktur om sin personlighet? Vi kan kanskje forstå det slik at Tor ”bombarderte” meg med sin egen angst og sine uakseptable følelser over på meg. Jeg tok psykologisk imot ”bombardementet”, og identifiserte meg med det. Det handler kanskje om noe jeg opplevde som truende og farlig, og plasserte en slags skyld hos meg. Noe som kunne gi Tor en større kontroll over meg der og da.²⁰ Hvordan blir jeg klokere av dette? Sett utenfra kan det kanskje virke uforståelig, men de enorme kreftene som lå i Tors kontroll og min egen mangel på kontroll, må jeg forsøke å forstå faglig. Hvis ikke ville jeg vært fortapt av redsel i mange møter jeg har hatt med engstelige og utprøvende mennesker. Jeg ville ha sviktet hver gang. Fenomenene kan på denne måten gjøre oss i stand til å forstå de mellommenneskelige kreftene som skjer, og her ligger en slags kyndighet. Men de kan også skape avstand til den som skal hjelpes. At jeg med min kunnskap ble en bedreviter som kunne plassere Tors avvisning innenfor psykiatriens fengslende begrep. For grensen Tor markerte så tydelig, kunne like mye bety behovet for beskyttelse mot innsyn fra meg. Jeg var helt på grensen og kanskje over den, til å se Tor som fullstendig utlevert. Med Løgstrups ord så har en aldri med et annet menneske å gjøre uten å holde noe av dette menneskets liv i ens hender. Det kan være svært lite, men det kan også være skremmende mye²¹. Møtet med Tor lå i skjæringspunktet mellom behovet for å bli inkludert og tatt vare på, og ønsket om å slippe dette inkluderende

¹⁸ Gilbert Kompendium fra Moldeseminaret 1987

¹⁹ Stang (1998) s. 43

²⁰ Cullberg (1999) s. 89-90

²¹ Løgstrup (1999) s.37

og krevende fellesskapet. Mye sto på spill. Tor risikerte i dette møtet at jeg virkelig så ham og hans liv som det var der og da. Han risikerte også at hans forventninger kunne bli avslørt, men også at ytringen ikke ble tatt imot eller oppfylt.²² Men jeg var fortsatt ikke i stand til å ta imot fordringen fra Tor, for jeg oppfattet ikke hele situasjonen.

Jeg tror jeg så Tor med et ukyndig blikk, men kom stadig nærmere et mer kyndig blikk.

Samtidig er det et uklart skille mellom det ukyndige og kyndige blikk.²³ Da vi satt sammen i salongen så jeg noe av hvordan Tor hadde det, men jeg forsto ikke alt og jeg forsto slett ikke veien videre. Jeg fornemmet likevel langsomt at mye var opp til meg. Appellen ble klarere for meg. Tor uttrykte et behov om hjelp, og jeg tok gradvis i mot uttrykket. Jeg fornemmet i denne stunden at vi som mennesker har svært mye felles, nemlig behovet for og ønsket om å ta vare på og bli tatt vare på av hverandre, uavhengig av alt annet. Dette må være sentralt i livet og i alt hjelpearbeid. Det må jo være sånn at når jeg er hjelper, handler jeg for den jeg skal hjelpe uten å forvente å få noe tilbake. Nettopp fordi det like gjerne kunne vært omvendt; at jeg var den som hadde behov for hjelp. Kari Martinsen beskriver dette som generalisert gjensidighet.²⁴ Livet kan ikke leves på annen måte enn at det ene mennesket utleverer seg og legger mer eller mindre av seg selv i et annet menneskes hånd, sier Løgstrup, ”Tilliten er ikke opp til oss. Den er gitt.” Uansett, sier Løgstrup, ”så består den (*kommunikasjonen*) alltid i å driste seg frampå for å bli imøtekommet.”²⁵ Å driste seg fram, krever mot. Vi er på en måte kommet til verden som tillitsfulle individer. I forholdet til Tor var det ikke bare å skulle driste seg fram i tillit. Han hadde også andre erfaringer. Tor viste seg derfor både avvisende og tvilende til meg i møtet. For Tors vedkommende hadde hans livserfaringer kanskje ført til at tilliten ikke lenger var gitt i livet. For ham var det kanskje mer mistillit i relasjonen i utgangspunktet. Han var redd for nye svik fra den som kom og ville hjelpe. Jeg måtte i så fall gjøre meg fortjent til tillit sånn at Tor kunne tro at jeg virkelig brydde meg. Og hvor mye brydde jeg meg? Som venn eller som hjelper? Kanskje jeg der og da var mer et medmenneske enn noe annet, men i en rolle som hjelper.

Likevel - relasjonen til Tor var i første rekke basert på at Tor er hjelpetrengende og jeg er hjelper. Det var sånn sett et asymmetrisk forhold. Vi var ikke likestilte. Dette er jo på mange måter et paradoks. Jeg møter min neste i første omgang fordi jeg er sykepleier og hjelper, og ikke medmenneske og venn. Likevel møtte jeg Tor som medmenneske fordi min neste alltid angår meg. Som Løgstrup sier, så holder vi alltid noe av den annens liv i våre hender, stort

²² Løgstrup (1999) s.31

²³ Meløe Vitenskapsteori Tre artikler s.26

²⁴ Martinsen (1991) s.16

²⁵ Løgstrup (1989) s.39

eller lite.²⁶ Samtidig er det også sånn at uten andre, har livet ingen mening. Dette gjelder for alle oss mennesker. Vi er til for hverandre og vi trenger hverandre. Det må jo også være s nn dersom vi skal ha noe å bygge v r relasjon på. Som mennesker er vi i utgangspunktet i et relasjonelt avhengig forhold til hverandre. Jeg som hjelper, handlet ut fra prinsippet om ansvaret for den svake part, som i dette tilfellet var Tor.²⁷ Jeg ble i stedet for å gå, jeg tok affære og ryddet og ordnet opp. Jeg var både ivaretagende og grensesettende i forhold til Tors behov der og da.

Men det var ikke bare sånn det var. I den gitte situasjonen handlet jeg ikke bare ut fra prinsippet om ansvaret for den svake part. Jeg handlet heller ikke bare til beste for Tor, fordi jeg så bare noe i situasjonen, men jeg var klar over at det var mye jeg ikke så. Sånn sett hadde jeg et ukyndig blikk. Likevel skjedde det noe videre med min forståelse, fordi noe hadde forandret seg. Noe ble klarere for meg. Aristoteles sier at alt er målrettet og at alt og alle har iboende muligheter i seg. Han sier at virkeliggjøringen av mulighetene ligger iboende i det som er levende, altså Tor og meg i v rt m te.²⁸ I den gitte situasjonen var jeg bare akkurat begynt å ta inn en forandring i møtet. I den lå virkeliggjøringen av muligheter til ny forståelse. Jeg beveget meg mot å innta et mer kyndig blikk. Jeg så Tor mer sansende og med deltakende oppmerksomhet, og jeg begynte virkelig å forstå.²⁹ Hvem kan si at de har et kyndig blikk? ”Det helt kyndig blikk på det den andre går, har bare den som selv kan g re det samme”, sier Jakob Meløe.³⁰ Jeg kunne nok ikke g re det samme som Tor, eller være i det samme. Men noe forsto og sanset jeg klarere.

  se med et tilnærmet kyndig blikk eller hjertets  ye.

Det gikk i alle fall omsider opp for meg hva situasjonen handlet om. Det skjedde på k kkenet i det øyeblikket da jeg til min forbauselse så at Tor la seg ned på madrassen ved siden av soveposen, mens jeg var i gang med oppvasken. Jeg ”ble rammet” som den barmhjertige samaritan,³¹ og forsto plutselig til fulle hva han egentlig prøvde å uttrykke; at han behøvde en nærhet til en annen, sånn at han kunne få legge seg ned for å hvile. Jeg sanset dette rent kroppslig, jeg så ”med hjertets  ye”.³² Jeg forsto med hele meg hvor redd Tor egentlig var, og hvor han lengtet etter noen som kunne være trygg for ham. Da møttes vi som to

²⁶ Løgstrup (1999) s.37

²⁷ Martinsen (1991) s.17

²⁸ Bondevik m.fl.(2003) s. 48 og 49

²⁹ Martinsen (2000) s. 21

³⁰ Meløe Vitenskapsteori Tre artikler s.24

³¹ Martinsen (2000) s.22

³² Martinsen (2000) s.20

likeverdige. Tor la sitt liv i mine hender i vist og ønsket tillit.³³ Han ga seg mer eller mindre over, og jeg tok imot og skapte et rom for ham, der han omsider kunne hvile. Som et lite barn som har gått seg vill, og som endelig har funnet en trygg havn. Det var samtidig noe i dette som jeg kjente igjen hos meg selv. Kanskje det var noe allment som hører oss mennesker til? Et basalt behov vi har for trygghet uavhengig av tid og rom. Tor måtte ha ventet på et medmenneske, som kunne gi ham trygghet nok til at han kunne få gi seg over. Denne opplevelsen vekker sterke følelser i meg. Det å legge seg ned, krever mot. Fra å ha kontrollen over meg for et øyeblikk siden til å gi fra seg kontrollen fullstendig. Liggende er vi mer sårbare enn ellers, og Tor var så altfor sårbar i utgangspunktet. Det at Tor tilslutt la seg ned i soveposen, må både vitne om total utmattelse, om trygghet og tillit til meg, men også et slags mot. Jeg forsto på en måte denne appellen. Jeg var der og jeg tok i mot. Jeg ser at dette er viktig selv om jeg ikke hadde så mye annet å svare med enn å være der og ta oppvasken. Jeg vet ikke helt om jeg forsto det jeg sanset før etterpå. Med Kari Martinsens ord vet jeg ikke om jeg var i stand til å uttrykke inntrykket der og da. Med hele min kropp fornemmet jeg hvor viktig dette var. Samtidig var ikke fordringen uttalt. Den var uuttalt, ”som en anonym fordring til meg om å ta vare på det livet som tilliten la i mine hender.”³⁴ Og - jeg fornemmet gjennom fordringen at den ikke skulle settes ord på. Jeg fornemmet at jeg måtte beskytte Tor fra en intim utlevering av seg selv. Løgstrup kaller dette for en åndelig bluferdighet ”som redder de levende forhold et menneske har til andre fra å bli ødelagt av banalitet.”³⁵ Han sier videre at det er de konvensjonelle formene som beskytter oss fra uutholdelige samvær og utlevering.³⁶ Gjennom mitt nærvær, viste jeg kanskje gjennom handlingen at jeg forsto og tok imot fordringen, samtidig som kommunikasjonen mellom oss foregikk gjennom en konvensjon som beskyttet Tor fra en intim utlevering. Men - i dette ser jeg også at de konvensjonelle formene gjorde det mulig for meg å ta avstand fra det jeg så. Å beskytte Tors urørbarhetssone på denne måten kunne like gjerne være for å beskyttet meg selv. Det var kanskje for stort for meg å ta inn det jeg forsto der og da?

Det var jo dette jeg slåss mot på systemnivå; at tilbudet og verdigheten for de psykiatriske pasientene skulle bli bedre. At vi ikke kunne la mennesker leve under så uverdige former som det jeg opplevde her. Her i dette møtet ble virkeligheten servert meg med all tydelighet som den var. Mine tanker går til Tokfurstens skrevet av Elgar Jonson. Elgar Jonson, en svensk psykolog, som gjennomled en schizofreni fra tenårene og langt opp i voksen alder. I

³³ Løgstrup (1999) s.39

³⁴ Løgstrup (1999) s. 40

³⁵ Løgstrup (1999) s. 41

³⁶ Løgstrup (1999) s. 40

Tokfurstens beskriver han sin opplevelse av å være i en verden som han ikke var en del av. ”Låt en skrålande kor av forvivilan stanna i ett enda skrik. Ditt skrik, att inte höra Manniskoriket till.”³⁷ Det er noe her som treffer meg og som også traff meg i møtet med Tor. Han var på den ene siden en flott mann og en fin person. Men han tilhørte på en måte ikke menneskeriket. Han var liksom på utsiden av verden. Han kjente så få personer, han hadde så få personer rundt seg og han var så hjertelig ensom. Han fungerte for dårlig både fysisk og psykisk, han uttrykte seg for uklart og han fikk ingenting til å fungere verken i relasjonene til andre eller i praksis. Han framsto i tillegg for meg og mange andre som et ”monster”. Jeg kunne av og til føle en direkte uvilje til å gå dit. Han motsatte seg ofte muligheten for endringer når det kunne vært mulig å komme videre. Han motsatte seg blant annet å flytte i annen bolig med større tilgjengelighet til hjelpere, og naboer da det bød seg en anledning. Da ville han ikke. Sånn er det lett å se saken fra hjelpeapparatets sted. Det som skjedde var kanskje heller at han på det gitte tidspunkt ikke var i stand til å flytte, for alt skulle skje så fort. I ettertid ser jeg jo at situasjonen ville kreve mye av Tor, mye forberedelse. Det var jo heller ikke noen garanti for at Tors liv ville bli så mye bedre med et annet botilbud.

De spontane livsytringene; tillit, barmhjertighet, medfølelse og mot, lå åpent i fordringen som gikk til meg, og som jeg i begynnelsen av møtet ikke forsto. Samtidig ba ikke Tor om noe, og jeg kunne ikke sette ord på det jeg intuitivt forsto. Løgstrup sier at fordringen går ut på at en selv blir mottatt ved at ens tone blir antatt.³⁸ Da vi satt sammen i stua, tok vi kanskje imot hverandres tone og på den måten tok vi i mot hverandre. Tors fordring gikk utalt til meg fordi han hadde tiltro til meg. Det var en gave til meg at han viste meg sånn tillit. På den ene siden behøvde jeg ikke uttale fordringen hans til meg. Den lå sånn i dagen. På den annen side kunne jeg ikke. På en eller annen måte hadde jeg en intuitiv respekt for Tors urørbarhetsone. Noe i situasjonen gjorde at jeg ønsket å beskytte Tor mot å utlevere seg selv som en som var så hjelpeløs, og som ordløst viste det da han ga seg over. Det å uttale fordringens kjensgjerning, ville ført til en fullstendig utlevering både av Tor, men også meg selv. Samtidig som jeg begynte å forstå, fornemmet jeg altså behovet for å beskytte ham fra denne utleveringen. Løgstrup sier at; ”Viljen til å forstå hva som er best for den andre, og å uttale seg, tie og handle ut fra denne forståelsen, må være koplet til viljen til å la den andre være herre i sin egen verden.”³⁹ Jeg fikk fornemmelsen av at jeg måtte la det jeg så være usagt, og sånn la ham få være herre i sin egen verden. Dette kunne skje gjennom et samvær i

³⁷ E.Jonson (1986) s. 13 og 14

³⁸ Løgstrup (1999) s.36

³⁹ Løgstrup (1999) s. 48

konvensjonelle former som det å ta oppvasken. ”Det er altså ingen uforenelig motsetning mellom tillitens utlevering og tillitens konvensjonelle form som også beskytter mot egen og andres utlevering. Tvert imot dreier det seg om motsetninger som balanserer hverandre.”⁴⁰

Sånn går det an å forstå det som skjedde. At jeg ønsket å beskytte Tor og ønsket at han skulle få være herre i eget hus. Sånn sett tok jeg i mot fordringen.

Samtidig kunne det like gjerne være en beskyttelse av meg selv. Beskyttelse for å skjule min egen unnfallenhet. Beskyttelse for å skjule min egen maktesløshet og min mangel på mot i situasjonen. Og i denne fordringen ligger et dilemma i møtet. Fordringen var gitt til meg. Jeg sanset og ble oppmerksom, og jeg forsto Tors behov for å til høre menneskeriket. I forståelsen lå også fordringen til meg om å la Tor være herre i eget hus. Denne forståelsen førte til at jeg ikke foretok meg noe utenfor selve situasjonen, nemlig oppvasken. Tors fordring handlet jo om mye mer enn det. Her ligger det en nerve, noe som er vesentlig for meg. Hvem var det jeg beskyttet ved å ikke sette ord på det jeg fornemmet i denne avslørende situasjonen med Tor? Det kunne være Tor jeg beskyttet, og det kunne altså være meg selv og min egen avmaktsfølelse.

Bak min avgjørelse ligger det en form for kunnskap eller blikk å se med. Det er mange trinn av kyndighet og ukyndighet, sier Jakob Meløe.⁴¹ Kanskje er det sånn at det ikke er så lett å sette klare grenser mellom disse nivåene? Jeg var vel både i den ukyndige og det kyndige. Jeg forsto først ikke helt, men jeg sanset klarere og klarere hva som sto på spill. På den ene siden var det den etiske fordringen i situasjonen som gjorde at jeg først så med et ukyndig blikk. Senere svarte jeg på fordringen, og sånn sett tok jeg vare på fordringen, sagt med Løgstrups ord.⁴² Jeg kan også si at jeg så med et kyndig blikk eller også taus kunnskap. Hva er så taus kunnskap? I følge Molander kan taus kunnskap romme mye: ”forståelse, ferdighet, sikkerhet, beherskelse av kunst, omdømme, begavelse, oppmerksomhet, fortrolighet, erfaring, personlig engasjement.”⁴³ Videre sier han at det handler om hvilke oppgaver i ens yrkesliv som en behersker, og hva man ikke behersker. Det handler altså om å kjenne sine grenser, og blir sånn et spørsmål om innsikt, oppmerksomhet og etikk. Kunnskapsbegrepet er vidt og lagt innhold i allerede fra oldtidens grekere. I følge Josefson er kunnskapsbegrepet sammensatt av påstandskunnskap og fortrolighetskunnskap. Påstandskunnskap er den abstrakte, generaliserende vitenskap.⁴⁴ Videre i refleksjonen vil jeg i stedet for taus kunnskap bruke

⁴⁰ Løgstrup (1999) s.18

⁴¹ Meløe Vitenskapsteori Tre artikler s.26

⁴² Løgstrup (1999) s. 44

⁴³ Molander (1998) s.52 Min oversettelse til norsk

⁴⁴ Josefson (1991) s.36

fortrolighetskunnskap. Fortrolighetskunnskap bygger på påstandskunnskap, men handler i tillegg om etikk og det genuine i øyeblikket. ”Erfaring er å kjenne det enkelte. Kunnskap eller viten er å kjenne det allmenne ved ting.”⁴⁵ Aristoteles hevdet, at følelsene spiller en viktig rolle i fortrolighetskunnskapen. Han hevder at en person som mangler følelser, ikke kan se med full oppmerksomhet på det som hender. Med Ingela Josefsons ord sier han at en person kan se at en annen behøver hjelp, men har likevel ikke forstått det helt, så lenge den følelsesmessige erkjennelsen mangler.⁴⁶ Var det dette som hendte den gangen for 10 år siden? At jeg ble berørt av Tor, ikke bare redd. Mine egne følelser gjorde meg faktisk i stand til å se Tors behov for hjelp. Molander sier at ”Se, gjør og vara er, kan man saga, kunnskapens tysta former. Uppmerksomhet er fortfarande en nyckel.”⁴⁷ Oppmerksomheten er nøkkelen til kunnskapens tause former. Oppmerksomhet er en særlig form for intenst nærvær som gjør sansene virksomme og rommer en konsentrasjon i tid og rom. Det er det enkelte øyeblikk som er særlig betydningsfullt, noe som forutsetter at fortiden og fremtiden nedprioriteres.⁴⁸ Det var i øyeblikket da jeg så madrassen at jeg forsto Tors egentlige budskap til meg og jeg så hans behov for hjelp. Dette var øyeblikket, og samtidig nært knyttet til fortid og framtid. Fra å være i mitt eget, skjedde forandringen som gjorde at jeg ble beveget og berørt sansemessig. ”Sansingen er en fundamental åpenhet mot verden, betydningsmettet og førkulturell. I sansingen berøres vi før vi forstår hva den annen vil.”⁴⁹ Jeg ble på en måte berørt før jeg forsto. Jeg ble rammet av øyeblikket da jeg så at Tor var så sliten. Jeg så med hjertes øye og det førte til ny oppmerksomhet som fikk meg til å se Tors egentlige behov for hjelp der og da og siden. Jeg så og forsto noe mer enn før, en fortrolighetskunnskap som rommet så uendelig mye. Jeg så med åpne øyne det livet som Tor levde. Han viste fram et liv i en total ensomhet, der han forgjeves forsøkte å finne en forankring. Men jeg sanset også at dette kunne jeg ikke uttale, jeg fornemmet Tors urørbarhetssone. Den åpne talen var for ham en umulighet, og kanskje var det også ”stikk i strid med hans forventninger og ønsker”.⁵⁰ Kanskje var det ikke et liv i avhengighet han ønsket, men likevel var det dette han uttrykte for meg. Som to uforenelige motsetninger var urørbarhetssonen og åpenheten, men åpenheten var ikke uttrykt. ”Urørbarhetssonen som har å gjøre med respekten for den andres grenser og med den faglighet som tar hensyn til den. Åpenheten som handler om nærhet og sårbarhet, er å tale rent ut av posen og handle spontant”, sagt med Løgstrups ord, og ”til sammen utgjør de en helhet

⁴⁵ Bondevik m.fl. (2003) s.53

⁴⁶ Josefson (1998) s.34

⁴⁷ Molander (1998) s.35

⁴⁸ Martinsen (2000) s. 20 Min oversettelse fra N.T.Kristensens ”Livsopplysning 1988 s.154-155

⁴⁹ Martinsen(2000) s.21

⁵⁰ Løgstrup (1999) s. 44

på en slik måte at den ene ikke kan unnvære sin motsetning i den andre. Urørbarheten og åpenheten bevares på en gang.”⁵¹ I dette så jeg nok med et kyndig blikk. Samtidig ble jeg lammet av en avmaktsfølelse i forhold til det jeg så ut fra de forutsetningene jeg hadde i min rolle som hjelper.

Men hvem er jeg som forteller denne historien? Hvilket sted så og opplevde jeg historien fra, hva var det jeg så og hva var det jeg ikke så? Eller hva er min fortrolighetskunnskap? Jeg har hatt mange år av min praksis i feltet blant mennesker med psykotiske lidelser. Jeg har flere års erfaring fra psykiatriske sykehus, fra kommunehelsetjenesten og fra voksenpsykiatrisk poliklinisk institusjon. Med erfaring mener jeg de mange møter jeg har hatt med mennesker som på ulike vis har hatt det særlig vanskelig i livet og som har hatt behov for noen som kunne lytte, gi støtte og skape oversikt. Selv etter at jeg begynte å arbeide som høyskolelærer ved en helsefagsavdeling, har jeg beholdt interessen og engasjementet for det som går under betegnelsen psykoser. Min forståelse av psykosene var nok i starten stort sett preget av myter og fordommer om hvor gruoppvekkende psykotiske mennesker kunne være. Mine holdninger fra den tiden, går nok rett inn i Foucaults filosofier om hvordan frykten for det ukjente kunne vokse seg så sterk blant oss vanlige dødelige. Mitt første møte med en psykotisk pasient, skjedde mens jeg ennå var ung sykepleiestudent. Jeg tror jeg ble ganske enkelt ”fjetret” over galskapen jeg møtte. Jeg hadde jo hørt mye på ”folkemunne”, sett gamle filmer fra asyler, og lest bøker om temaet galskap. Jeg så for meg klare bilder om at psykotiske mennesker var fullstendige gale, fullstendig uten mål og mening. Det jeg opplevde, ble noe annet. Fullstendig galskap vil jeg si at jeg fikk oppleve, men jeg fikk også oppleve de enorme kreftene som ligger i galskapen. Samtidig var det akkurat som om jeg kunne forstå sammenbruddet. Jeg opplevde psykosen som en naturlig reaksjon på en fullstendig unaturlig situasjon. Jeg ble overhodet ikke redd da, bare svært forundret og berørt. Forundret over det grenseoverskridende. Berørt av den sterke smerten som lå i det den psykotiske uttrykte. Det er dette som må være virkelig lidelse.

Senere har jeg møtt mange mennesker som har hatt psykotiske opplevelser, og har fått et litt videre perspektiv på fenomenet. Jeg tror ikke vi noensinne kan forklare psykosene fullstendig, selv om jeg vet at noen forsker seriøst på dette, men vi har mulighet til å forstå mye. Jeg tror vi har behov for bidrag fra flere retninger for å forstå selve fenomenet. Først og fremst må vi forstå oss selv som mennesker. At vi egentlig har så uendelig mye felles. Vi kan se på psykosen som noe som kan være allment for oss mennesker i særlig vanskelige

⁵¹ Martinsen (1997) s. 37

livssituasjoner. Bidragene fra de som selv har vært psykotiske, gir oss en bedre forståelse av det enkelte menneske sin psykotiske opplevelse. Hvordan det kan oppleves å være psykotisk, kan jo heller ingen andre fortelle oss enn de som selv har hatt ”skoen på”. ”Så vondt at det ikke var til å bære” skriver Stein Mehren.⁵² Mye kunnskap kan vi også tilegne oss gjennom å observere og iaktta. Men det er ikke nok. Vi må også involvere oss for overhodet å kunne begripe det vi erfarer, sier Viggo Rossvær.⁵³ Uten at vi involverer oss, er vi ikke i stand til å fatte noe. Å involvere seg betyr å at det skjer det noe i meg rent følelsesmessig. Dette kan refereres helt tilbake til Aristoteles. Det som skjer med meg følelsesmessig får konsekvenser for noen utenfor meg. Kan jeg som hjelper eller som utenforstående bestemme meg for å involvere meg i noe? Jeg vet ikke. K.Martinsen spør i en av sine mange refleksjoner omkring den barmhjertige samaritan, om presten og levitten hadde registrerende øyne og ikke sansende, og om det foregår noe – her hos presten og levitten – før øyet blir registrerende? ”Noe måtte ha beveget dem, siden de gikk utenom og ikke seende (uten å se) rett forbi.”⁵⁴ Kanskje de sanset noe før de ble oppmerksomme på hva de så? Det å involvere seg i noe, er for meg avhengig av et engasjement, av noe som berører meg. Det å bli berørt og engasjert er ikke nødvendigvis en smertefri prosess. En kan bli berørt både på godt og vondt. Mitt møte med psykotiske mennesker har på mange måter berørt meg i begge retninger. Det er noe eksistensielt og direkte i et sånt møte som handler om liv og død, og om det å være menneske. Møte med psykotiske vekker et ønske i meg om å forstå og hjelpe. Å forstå – ikke bare galskapen - men mer av mennesket, livet og meg selv.⁵⁵ Det eksisterer i dag mange ulike teorier som kan gi oss gode bidrag og verdifull informasjon, som gjør oss som skal hjelpe i stand til å forstå mer. Jeg tror på at noen mennesker er født mer sårbare enn andre. Jeg tror på at medisinen kan gi oss viktige bidrag i forståelsen av psykosene. Det kan muligens handle om gener, som den biologiske forskningen gjør mange interessante funn innenfor, og at vi mennesker sånn sett har forskjellig ”ballast” for å klare oss gjennom livets mange påkjenninger. En slags en biologisk sårbarhet.⁵⁶ Jeg tror også at i tidlige utviklingstrinn kan det skje mye i relasjonen mellom barnet og nære og viktige personer, som kan øke sårbarheten og skade strukturene rundt en persons psykologiske utvikling. Jeg tror at senere utvikling i barne- og tenårene er av betydning for hvordan vi utvikler oss videre, om vi utvikler mye styrke eller opplever så mye livssmerte at livet stopper

⁵² Strand (1990) s.

⁵³ Rossvær (1998) s.9

⁵⁴ Martinsen (2000) s.18-19

⁵⁵ Strand (1990) s. 12-13

⁵⁶ Strand (1990) s.50

opp. Noen er mer heldige, og noen er mindre heldige i livet.⁵⁷ Jeg tror også på at noen system eller familier kan opprettholde en utvikling som ikke er like heldig for familien og dennes medlemmer.⁵⁸ Og at mye kan bli verre, dersom det ikke skjer noen endringer i denne skjevutviklingen. Jeg tror også på at opplevelsen av mening og sammenhenger i hverdagen er av stor betydning for om vi skal ha god psykisk helse eller ikke.⁵⁹ Dette er av like stor – om ikke større - betydning for de menneskene som lever i en psykotisk verden i store deler av livet. Kanskje er det sånn at noen er bare mer sårbare overfor livet, uten at vi kan si noe om hvorfor. Her ser jeg at vi virkelig svikter psykotiske mennesker under skinn av ettervern og rehabilitering. Jeg tror også at vi alle kan bli psykotiske i visse sammenhenger, når vårt forsvar mot invadering og påkjenninger ikke lenger strekker til. Bidragene fra de ulike retningene kan gi oss et bedre grunnlag for å forstå sårbarhet hos oss mennesker, og kan også hjelpe oss til å forstå at vi alle kan bli psykotiske under gitte forhold.

En helt annen måte å forstå psykosen på kan være med utgangspunkt i Platons hulelignelse.⁶⁰ Platon skriver i hulelignelsen om de som i all sin tid har sittet fastbundet i en hule, og som bare kan se rett fram for seg. Bak dem brenner et bål og skyggene fra bålet kastes fram mot en vegg rett imot dem. Og de fastbundne kan bare se skyggene av at noen taskenspillere eller klovner utøver sine kunster i bakgrunnen. Selv om de bare ser skyggene, tror de at de ser virkeligheten fordi de aldri har sett noen annen virkelighet. Men noen mennesker blir tilbudt eller tvunget til å komme opp av hulen og ser lyset. Dette lyset som oppleves så smertefullt, men samtidig får dem til å se verden som den virkelig er. Kan det være sånn psykosen er representativ for dette lyset, at Tor og andre med ham har sett verden som den virkelig er? I grottelignelsen kan ikke den som har sett lyset tenke seg å leve som de fengslede i grotten. Er det noe av dette Tor prøver å uttrykke? At han har sett noe annet, en erfaring som gjør at han ikke kan eller vil vende tilbake til vår fellesmenneskelige virkelighet. Selv om han er så ufattelig ensom om denne opplevelsen, det å ha sett lyset? Sånn kan vi kanskje forstå at den psykotiskes opplevelse av psykosen eller lyset, ”for alltid vil gjøre vedkommendes liv annerledes enn det var før”.⁶¹ Mange har forsøkt å beskrive den psykotiske opplevelsen. Drøm i våken tilstand er kanskje noe jeg synes gir mest mening for meg.⁶² Jeg ser og opplever hva som skjer med meg når jeg drømmer, men jeg kan ikke gjøre så mye fra eller til. Tilbake til hulelignelsen. Vi som ikke har vært psykotiske, sitter igjen nede i grotten. Vi

⁵⁷ Haugsgjerd (1983) s.15

⁵⁸ Hårtvedt m.fl. (1999)

⁵⁹ Antonovsky (2000) s. 33-51

⁶⁰ Josefson (1998) s.63 og 64. Fritt oversatt av meg

⁶¹ Haugsgjerd (1983) I, s.17 og 18

⁶² Strand (1990) s.31

innbiller oss at det er vi som har sett verden og virkeligheten, den sanne virkeligheten. Men vi har ikke vært der. Vi har ikke sett lyset. Det er vi som sitter fast. Vi sitter fast i hulen, og ler av den psykotiske og sier at han har fordervet sine øyne av vandringen i lyset?⁶³ For det er ikke tvil om at den psykotiske eller den gale fortsatt vekker lystighet og hoderystende viten fra oss som aldri har vært i den andre virkeligheten.

Hvem er så jeg i hulelignelsen? Er jeg fastlåst i hulen, eller er jeg klovn som forsøker å gjøre illusjonskunst. Eller en kunstner som prøver å tilpasse to virkeligheter? Hva er så mine motiver? Er mitt ønske ros og takknemlighet fra den ene eller den andre, eller er det for at jeg liker å stille meg til for hogg? Er det for å bevise for andre at jeg har skjønt noe som de ikke har, eller kanskje har jeg ikke skjønt det spor? Jeg undres mange ganger. Uansett handler det om min egen nysgjerrighet, nettopp fordi jeg erfarer at jeg *ikke* har skjønt hvordan det er å ha vært oppe av grotten og sett lyset? Noen mennesker har erfaringer som ikke er tilgjengelig for meg. Dette er nok noe jeg bare må godta siden jeg mangler en erfaring av å ha sett lyset. Platons hulelignelse kan hjelpe oss til å forstå noe mer når det gjelder psykosene, at det er vi som virkelig har noe å lære.

Gjennom den forståelsen jeg har, blir også tiden av stor betydning. Tid til å bygge relasjoner. Tid til å vedlikeholde relasjoner. Tid til å få en oversikt over livet og til å vurdere mulighetene for eventuelle endringer i livet. Vi må ha en uendelig tålmodighet, som Løgstrup sier, som kan gjøre sitt til at den andres liv blir så rommelig som mulig. Dette er essensielle ting i livet som krever tid.⁶⁴ Dette var en av forutsetningene i møtet med Tor. Hvis jeg ikke hadde vært så tålmodig i møtene med Tor, hadde vi aldri hatt noen relasjon.

Jeg må tilbake til møtet med Tor og de forvirrede menneskene som er så skjøre og lette å såre. Min erfaring er at deres måte å uttrykke seg på ikke alltid er like lett å forstå. For at vi skal møtes i noe felles, må vi forstå at det ligger en tvetydighet i språket som mange psykotiske mennesker uttrykker. Tvetydigheten rommer forvirringen som en psykose kan gi. Det er "pasientens tanker og følelser hvor skremmende og (tilsynelatende) uvanlige de kan fortone seg."⁶⁵ Psykosen kan vi forstå som en regresjon fra abstrakt tenkning til et mer konkret plan, noe som kan sammenlignes med tenkningen til et barn. Eller sagt på en annen måte så kan psykosen forstås som "en psykologisk betinget forstyrrelse i ens evne til meningsfull opplevelse av seg selv og omverdenen".⁶⁶ Under slike forutsetninger vil det ikke være lett å uttrykke seg. Måten å uttrykke seg på vil derfor kreve at den som er med i en slik

⁶³ Josefson (1998) s.63-64

⁶⁴ Løgstrup (1999) s.48

⁶⁵ Haugsgjerd (1983) II s.61

⁶⁶ Strand (1990) s.32

dialog har forståelse for hva som ligger bak. Det kan være å lett misforstå for de som skal hjelpe. I mitt møte med Tor forsto jeg ikke i begynnelsen av møtet. Jeg bare tok i mot all hans uttrykte smerte og frustrasjon, og var i utgangspunktet en container for hans projisering av smerte og angst, men jeg ble livredd. Min forståelse for Tor økte etter hvert som jeg ble mer oppmerksom på ham og den situasjonen han var i. Der og da ble jeg et en nødvendig base som ivaretok Tor.

Kan jeg så slå meg til ro med at jeg et øyeblikk til fulle evnet å se med et mer kyndig blikk? Det kyndige blikket gjorde at jeg omsider kunne se det som var å se, og visste at jeg gjorde det.⁶⁷ Men hadde jeg virkelig et kyndig blikk? Hvem kan ha et helt kyndig blikk? J. Meløe sier at "Det helt kyndige blikk på det den andre gjør, har bare den som selv kan gjøre det samme."⁶⁸ Jeg kunne gjenkjenne Tors tydelige hjelpeløshet og sånn kunne jeg gjøre det samme. Men jeg handlet ikke i tråd med det jeg forsto. Jeg verken gjorde, eller kunne.

Om å forstå sviket.

På den måten kan jeg se at denne historien også handler om svik. Det handler om et personlig svik mot den man skal hjelpe. Jeg ønsker å forstå dette sviket. Men det handler også om å forstå at systemet - som kommunen representerte - sviktet. Systemet sviktet ikke bare Tor, men det sviktet også meg. Men først til mitt svik av Tor.

For i min voksende forståelse, opplevde jeg den smertelige erkjennelsen av at samtidig som jeg forsto noe viktig - ut fra forståelsen om at Tor la noe av sitt liv i mine hender og ut fra det at vi alle har behov for nærhet hos hverandre - så gjorde jeg ikke mer for Tor enn å være der og rydde opp i huset. Det var nok viktig der og da. Jeg tok i mot ham i øyeblikket, men omsorgen var uten tilknytning til framtiden og det forutsigbare. I min relasjon til Tor la jeg opp til noe som jeg ikke kunne innfri. Sånn sviktet jeg Tor. Jeg gjorde meg betydningsfull i relasjonen. Men da det kom til stykket gjorde jeg ikke nok i den gitte situasjonen. Jeg sviktet ikke bare da. Jeg avsluttet også forholdet til Tor da jeg sluttet i kommunen. Min rolle som systemets representant kom i så sterk konflikt til rollen som en av Tors nærmeste hjelpere, at jeg måtte ut av jobben. Sånn ble jeg en dobbelt sviker. Jeg holdt her noe av min nestes liv i mine hender, og det var nok temmelig mye. Tor, som i utgangspunktet hadde vanskelig med å knytte seg til andre, fordi han var redd for å bli sviktet, hadde lagt noe av sitt liv i mine

⁶⁷ Meløe Vitenskapsteori Tre artikler. s.23

⁶⁸ Meløe Vitenskapsteori Tre artikler s.25

hender.⁶⁹ Dette måtte ha kostet mye. Jeg tok imot noe, men ikke det som var vesentlig i Tors liv. Så avsluttet jeg forholdet til Tor. Han fikk ingen anledning til å avslutte meg. Hvilken avvisning og hvilket svik ligger ikke i dette, og hvilket ansvar tok jeg på meg? Jeg sviktet i situasjonen og jeg sviktet etterpå.

Men sviket begynte også lenge før dette. Det var nettopp denne erfaringen av at jeg alltid kom til kort som gjorde at jeg ikke klarte mer i jobben.

Jeg hadde en faglig tro og forankring på hva som var god praksis, men det var sånn at jeg ble så alene med dette. Jeg opplevde at det jeg så og opplevde ute i praksis, ikke passet inn i systemet som kommunen representerte. Jeg så med hjertets øye, men det var ingen steder hvor jeg kunne få plassert det jeg så. Jeg fikk ingen dra-hjelp hos arbeidsgiveren. Vi snakket ikke engang samme språk. Hjelperen kommer i en umulig situasjon, skriver Wifstad. Hjelperen ”har ikke bare strevet med å bedømme på hvilken måte den generelle fagkunnskapen skal anvendes i det konkrete tilfellet. I tillegg konfronteres hun med at situasjonen nærmest krever at hun skal legge fagkunnskapen tilside. ”Nærmest”, for dilemmaet er nettopp at hun ikke kan gjøre det.”⁷⁰ Jeg opplevde at jeg sto med et bein innenfor min livsverden og et bein innenfor en systemverden. Jeg var en ”dobbeltagent.” ”Det er snakk om en troverdighetsproblematikk i skille mellom system og livsverden”.⁷¹ Systemets offentlige regelkultur sto i skarp kontrast til en privat livsverdenskultur.⁷² Jeg sto altså med ett bein i begge verdener. Dette opplevde jeg både som ansvarsfullt og slitsomt, men også ensomt. Det å stadig skulle være pasientens talsmann, og sjelden bli hørt på, tappet energi. Det er en kroppslig erfaring som jeg fortsatt har, og som jeg kan gjenkjenne hos hjelpere i lignende situasjoner.

På den måten ble jeg sviktet selv. Jeg klarte ikke mer, selv om jeg visste at jeg sviktet Tor og mange andre. Jeg var rett og slett trett av å kjempe for pasientene. Jeg var trett av å måtte forklare om og om igjen hva Tor trolig hadde mest behov for, av at vi måtte være tålmodige når vi var sammen med Tor. Jeg var trett av det, akkurat som i eventyret om den lille prinsen.⁷³ Den lille prinsen ble så trett av å skulle stadig forklare for de voksne hva hans tegning forestilte; nemlig et storslagent drama der en slange slukte en hel elefant. En grusom hendelse. Dette så ikke de voksne. De sa at det var en hatt med den største skråsikkerhet. Den lille prinsen ble ikke møtt i sin verden og i sin bekymring for dette dramaet. Dette ble han så ”kjed” av at han sluttet å prøve å forklare mer. Jeg var også ”kjed” av å forklare. Kanskje

⁶⁹ Løgstrup (1999) s.37 og 42

⁷⁰ Wifstad (1997) s. 213

⁷¹ Wifstad (1997) s.210

⁷² Wifstad (1997) s.204

⁷³ Saint-Exupery (1983)

manglet jeg mot også? Det koster mye å stadig være en talsmann når det en sier faller på stengrunn. Jeg var kanskje i tillegg ikke tydelig nok med det jeg selv hadde forstått? Særlig der jeg var sterkt følelsesmessig berørt var jeg kanskje for utydelig. Dette skriver K.Martinsen om som en av omsorgens grøfter, nemlig unnfallenhet. Unnfallenhet, som innebærer at min deltakelse i Tor begrenser seg til mine egne følelser og jeg ender opp med bare å synes synd på ham.⁷⁴ Og sånn var det jo også, en stund. Men det var ikke bare det. Jeg satt fast i et system som var representert av ”et offentlig formalisert og distansert omsorgsapparat ” med ”Regler og prinsipper som kan være veiledende til et visst punkt.”⁷⁵ Men fordi systemet baserte seg på prinsipper og formalia, og ”det abstrakte, generaliserende vitenskapelige språket”, uteble det rom der den enkeltes liv - det genuine i vår tilværelse - kunne få plass. Jeg var både representant for systemet og en talsmann for Tor. Som talsmann for Tor forsto og handlet jeg ut fra min egen livsverden, og det harmonerte overhodet ikke med den systemverden som jeg arbeidet innenfor rammene av. I systemverden er maktapparatet, selve systemet som legger føringer for det offentlige og det samfunnsmessige.⁷⁶

Vi er alle født inn i en kulturell sammenheng, sier Aadland. ”Hele grunnen jeg står på og horisonten jeg ser i det fjerne, er rammet inn og preget av sosiale normer og forestillinger.”⁷⁷ I denne sosiale konteksten er det jeg eksisterer som følelende, villende og handlende. Jeg har med meg mine tradisjoner og erfaringer, min forforståelse inn i en kulturell og sosial kontekst. Dette er min livsverden. I min livsverden skulle jeg fungere innenfor et system som kommunen representerte, der verdier og det genuine hadde mindre betydning. Her var troverdighetsproblemet mitt. Den etiske fordringen, som Løgstrup skriver om, tok jeg derfor bare delvis i mot. Tors fordring - hans uttrykk og behov om hjelp på et mer eksistensielt plan med et ønske om å bli holdt av noen - hadde ingen plass innenfor de rammene jeg arbeidet under. ”En instrumentell handlingsforståelse kommer her på en prekær måte i konflikt med den mer spontane og fri livsutfoldelse, som langt på vei er definert ved å skulle være det motsatte av den instrumentelle systemrasjonalitet”.⁷⁸ På den måten forledet jeg Tor ved at jeg ikke var fri til å ta imot hans fordring til meg. Min rolle som offentlig ansatt var ut fra systemets rasjonelle rammer.

Hvilket sted så jeg verden fra og hvilket sted så ledelsen for den kommunale avdelingen

⁷⁴ Martinsen (1991) s.16

⁷⁵ Wifstad (1997) s. 203 og 202

⁷⁶ Aadland (1997) s. 202

⁷⁷ Aadland (1997) s.202

⁷⁸ Wifstad (1997) s.202 og s.212

verden fra? Jakob Meløe sier om dette at ”en og samme gjenstand tar forskjellig skikkelse alt etter hvor du ser fra.” Og at ”det samme sted som gjør en skikkelse synlig, hindrer en annen i å komme fram.”⁷⁹ Disse to setningene til Meløe kan hjelpe meg til å forstå hvordan min arbeidssituasjon kunne bli så uholdbar som den ble. Vi så rett og slett ikke det samme og vi forsto ikke det samme. Hva så jeg og hva hindret meg i å se? Hva var min erfaringskunnskap, eller min tradisjon, min forforståelse og livsverden?

Jeg kom fra et tradisjonelt psykiatrisk sykehus. Som nyutdannet sykepleier var jeg så heldig å få arbeide ved en avdeling, der fagideologi og psykosebehandling sto svært sterkt. Jeg fikk på en måte inn med ”morsmelken” at psykotiske mennesker måtte møtes på en tydelig og ivaretakende måte. Mye av den ideologien som avdelingen var tuftet på, er beskrevet gjennom teori, og var nok på mange måter en faglig ideologi for de ansatte.⁸⁰ Denne sterke troen på ideologi ble for meg en erfaring og forsterkning av min egen personlige tro på at vi alle er mennesker i verden, uansett hvilke uttrykk vi har for å gjøre oss forstått. Vi har et fundamentalt behov for å gjøre oss forstått i livet, og vi har et fundamentalt behov for å bli anerkjent for den vi er under trygge forutsetninger. Ansvar for min neste ligger i mine hender, sagt med ord fra Løgstrup. I noen situasjoner krever det ekstra mye av hjelpere, særlig i møte med psykotiske mennesker. Der er vi i tillegg i et overlegent maktforhold til den andre. Det sto ekstra mye på spill i møtet med Tor. Jeg møtte Tor med min fortrolighetsbaserte kunnskap som var en del av min livsverden, ”ikke som passive sanseinntrykk men knyttet til personlig identitet og forholdet mellom kropp og sjel.”⁸¹ Aristoteles skal ha sagt at menneskelig praksis er et selvstendig kunnskapsområde på egne premisser.⁸²

Avdelingen hvor jeg jobbet er representativ for en systemverden, og den styres selvsagt av mennesker. Rammene i et system kan være totalt bestemmende for virksomheten, avhengig hvilke verdier som blir vektlagt både politisk og økonomisk. Systemet er sånn sett en egen virksomhet. Vi hadde erfaringer fra forskjellige virksomheter. Jeg så Tor i hovedsak ut fra min fortrolighetskunnskap. Ledelsen baserte virksomheten ut fra prinsipper om pasientgrupper generelt. De hadde også økonomiske hensyn å ta. Med Jakob Meløes ord kan vi si at ”de virksomheter vi ikke selv har erfaring fra, forstår vi på det eller de trinn der de er av samme form som virksomheter vi har erfaring fra.”⁸³ Kommunen hadde ingen erfaringer

⁷⁹ Meløe Vitenskapsteori Tre artikler s. 28

⁸⁰ Sandin (1987) fra Moldeseminar 1987

⁸¹ Molander (1998) s.

⁸² Bondevik (2003) s. 52-55

⁸³ Meløe Vitenskapsteori Tre artikler. s.21

fra arbeid med mennesker med psykotiske lidelser. Dette er over 10 år siden, og psykiatireformen var nettopp satt ut i livet. I dag kan vi lese både stortingsmeldinger og opptrappingsplaner som har evaluert hvordan kommunen tok i mot de mange pasientene som ble utskrevet fra de psykiatriske sykehusene.⁸⁴ Beskrivelsene handler om svikt i alle ledd. Det var nok mye praktisk kunnskap som manglet. Like mye var det nok dårlige holdninger og lite kunnskap om problematikken. For mange ble kanskje Tor et monster fra Foucaults filosofier. Det opplevde jeg selv under episoder der Tor var svært utagerende. Det var i alle fall mange som med all tydelighet viste at de var redd for ham, og de ga uttrykk for at de så Tor som en håpløs mann som ikke ville ha hjelp. Vi så med svært forskjellige blikk. I min livsverden som psykiatrisk sykepleier forsøkte jeg å være den som ivaretok og handlet til beste for pasientene. ”Det betydelige rommet for utøvelse av skjønn, kombinert med kravet om å forvalte et regelverk, fører også til at bakkebyråkraten (*her var det meg*) ofte opplever usikkerhet i forhold til arbeidsoppgavene.”⁸⁵ Her var det altså et gap mellom systemets rammer og forventninger til meg og min yrkesrolle, og min egen evne til å tyde de livsytringene som kom til uttrykk i situasjonen med Tor. K.Martinsen skriver om verdier innenfor omsorgsarbeid der vi står mellom to hovedretninger innenfor omsorgsutøvelse. Den ene retningen er basert på et individualistisk menneskesyn som bygger på et syn der det er jeg selv som skaper min verden og mine verdier, og selvhjulpenhet, selvforvaltning og eget ansvar blir tillagt stor verdi. En retning som verdsetter uavhengighet og vekst høyt som verdier. Systemet jeg var en del av var kanskje nettopp representert ved en slik tankegang. Den offentlige regelkulturen dannet målestokken for arbeidet.⁸⁶ Den andre retningen er bygd på et kollektivistisk menneskesyn der ”frihet, selvstendighet og ansvar bare får mening gjennom avhengighetsrelasjoner.”⁸⁷ I denne verden var det jeg møtte Tor og hans fordring til meg. Men selv om vi hadde ulike steder å se virksomheten fra, hadde vi også en felles agenda. Vi skulle yte hjelp til pasientene. Men fordi vi så verden fra forskjellige steder, så vi ikke det samme. Jeg ser det som viktig å forstå noe av historiske utviklingen av psykisk helsevern og psykisk helsearbeid i de senere år. Nedskrivningen av de psykiatriske sykehusene - basert på statlige føringer - har ført til formidable utfordringer i hels Norge. Pasientene skal ha samme mulighet som alle andre samfunnsborgere til å bo i sin hjemkommune, enten i eller i nærheten av eget hjem, og motta adekvat hjelp der de bor. Rehabilitering av de psykiatriske langtidspasientene er og var en av mange utfordringer.

⁸⁴ St.melding 25 1996-97 og st.prp.63 1997-98

⁸⁵ Wifstad (1997) s.212

⁸⁶ Wifstad (1997) s.204

⁸⁷ Martinsen (1991) s.47 og s. 15.

Hva kan en kommune tilby de psykiatriske langtidspasientene? Hva har den enkelte pasient behov for? Rammene for virksomheten i kommunen var og er innenfor et reduksjonistisk helseideal som er opptatt av produktivitet, og effektivitet og som er mer sykdomsorientert enn helseorientert.⁸⁸ Wifstad sier at hjelperens betydelige rom for skjønn kombinert med kravet om å forvalte systemets regelverk, fører til en vanskelig arbeidssituasjon. Kravet til å restituere en tapt meningssammenheng for pasientene, blir av systemet vurdert ut fra pasientene som gruppe og ikke som enkeltindivid med sine egne liv. Rehabilitering og restitusjon kommer dermed utenfra, i stedet for innefra og i tråd med den enkelte pasients egne ønsker om et verdig liv på egne premisser.⁸⁹

Det er lett å trå feil når en skal være hjelper for mennesker som har svake strukturer rundt seg selv og sitt innerste, og som ikke deler det verbale språket på samme måte som oss såkalte normale. Det er ikke lett å lage gode ordninger og føringer innen en avdeling eller en kommune som skal ivareta alt og alle, ”men det (systemet) griper stadig mer inn i det enkelte menneskes livsverden.”⁹⁰ Her ligger et moralsk ansvar vi som deltakere i systemet må påta oss. Det å være pasientens talsmann blir fremdeles av den største betydning. Pasientene skal ha hjelp på egne premisser og ut fra den de er.

Jeg sitter hjemme og skriver. Jeg sitter vendt ut mot hagen for på den måten å ha noe godt å hvile øynene på. Paradoksalt nok har jeg i flere dager blitt oppmerksom på naboens sønn. En voksen mann som fortsatt bor hjemme. Han ligner på mange måter Tor. En mann som en gang ble innskrevet i et psykiatrisk sykehus etter at han hadde mistet taket på virkeligheten og det som var igjen av et normalt og verdig liv. En mann som er utskrevet fra institusjonen til ingenting. Jeg ser ham stadig ute på balkongen der han vandrer hvileløst omkring. Som et dyr i bur, men buret mangler. Mannen har mistet mye, ikke bare sin verdighet og sin autonomi. Han ser også ut som han har mistet de fleste av sine roller i tilværelsen. De siste dagene har det sett ut som at det er like før alt må briste.

Sånn tror jeg det var med Tor, og mange andre mennesker som har alvorlig psykotiske lidelser over tid. De har også erfaringer som brukere av hjelpeapparatet. De forblir rolleløse og med det blir de ikke bedre av sin lidelse. De kommer tvert i mot ikke videre.

Meningsløsheten tårner seg opp uten sammenheng til omverdenen. Hva er det som skjer innenfor behandling av de langtids syke menneskene som lever ute i lokalsamfunnet? Eller rettere sagt hva er det som ikke skjer, og som fører til at de psykiatriske langtidspasientene

⁸⁸ Martinsen (1991) s. 148

⁸⁹ Wifstad (1997) s.208-214

⁹⁰ Aadland (1997) s. 202

blir gående rundt, og der det ikke forventes stort annet enn at klientene på en eller annen måte får tiden til å gå?⁹¹ Wifstad spør: "Hvilket bilde får vi så av den utskrevne psykiatriske langtidspasientens situasjon? Av de mange temaer som berøres står rolleløshet fram som det kanskje mest sentrale."⁹² Ingen kan finne mening uten å ha noen tilknytning til en rolle som gir mening i en større sammenheng. På en måte er dette innlysende. Antonovsky sier at det er meningsløst å ikke søke mening.⁹³ Uten roller må forvirringen i tilværelsen bli stor, og dette burde være noe som skulle ha stor betydning i arbeidet med psykotiske mennesker som i utgangspunktet er forvirret. Hvordan kan de endre status fra å være psykiatriske pasienter til å bli alminnelige samfunnsborgere igjen? Er det ikke dette vi egentlig ønsker og jobber for i arbeidet med mennesker som har mistet grepet på seg selv og livet?

Det er mye vi må forstå og det er viktig å forstå. Forståelse krever oppmerksomhet, og "kunnskap er knuten til oppmerksomhet."⁹⁴ Kunnskap er makt, og makt er et stort ansvar vi som fagfolk forvalter. Vi må ha kunnskap og oppmerksomhet som gjør oss i stand til å forstå det genuine, men vi må også ta konsekvensene av forståelsen for hva dette kan innebære i praksis. Dette fordrer igjen det å ha muligheter til å handle, eller makt til å handle.

Psykoseproblematikk er vanskelig å forstå. Uten fortrolighetskunnskap er vi kanskje ikke i stand til å forstå nok, og faren for å gjøre både grove overgrep og store unnlåtelsessynder er stor.

I natt kom de og hentet naboens sønn, 4 sivile og 5 politimenn. Jeg så det fra vinduet i stua. De fikk innhentet ham etter en del kamp og han ble lagt ned med tvang ute på plenen vår. Han gjenvant kanskje i det øyeblikket sin rolle som psykiatrisk pasient? Hans mor sto ved utgangen av tomte som taust vitne.

⁹¹ Wifstad (1997) s. 209

⁹² Wifstad (1997) s. 209

⁹³ Antonovsky referert av Bengt Karlson 2004.

⁹⁴ Molander (1997) s. 70

